

עין גדי

דו"ח סיור מספר 28

אורן בצלאלי

Oren.Betzaleli@gmail.com

www.betzaleli.com

OREN BETZALELI

IN THE FOOTSTEPS OF THE GREATEST STORIES

תוכן עניינים

2	תיאור הסיור
3	אתר 1: השומרוני הטוב
5	נקודת הדרכה 1: השומרוני הטוב
7	נקודת הדרכה 2: מוזיאון הפסיפסים
8	אתר 2: תופעת הבולענים בים המלח
11	אתר 3: עתיקות עין גדי
13	נקודת הדרכה 1: עין גדי הקדומה
14	נקודת הדרכה 2: האנדרטה לנופלים במדבר
14	נקודת הדרכה 3: יעלים בעין גדי
16	נקודת הדרכה 4: בית הכנסת העתיק בעין גדי
19	אתר 4: שמורת טבע עין גדי – נחל דוד
21	נקודת הדרכה 1: הכניסה לנחל דוד
22	נקודת הדרכה 2: המפל הראשון
22	נקודת הדרכה 3: מפל דוד ומערת דודים
24	אתר 5: חופי צפון ים המלח
25	נקודת הדרכה 1: חוף מלון לידו ומפעל האשלג
27	נקודת הדרכה 2: מלון קליה
28	נקודת הדרכה 3: גלריה מינוס 430
28	נקודת הדרכה 4: חופי רחצה בצפון ים המלח

תיאור הסיור

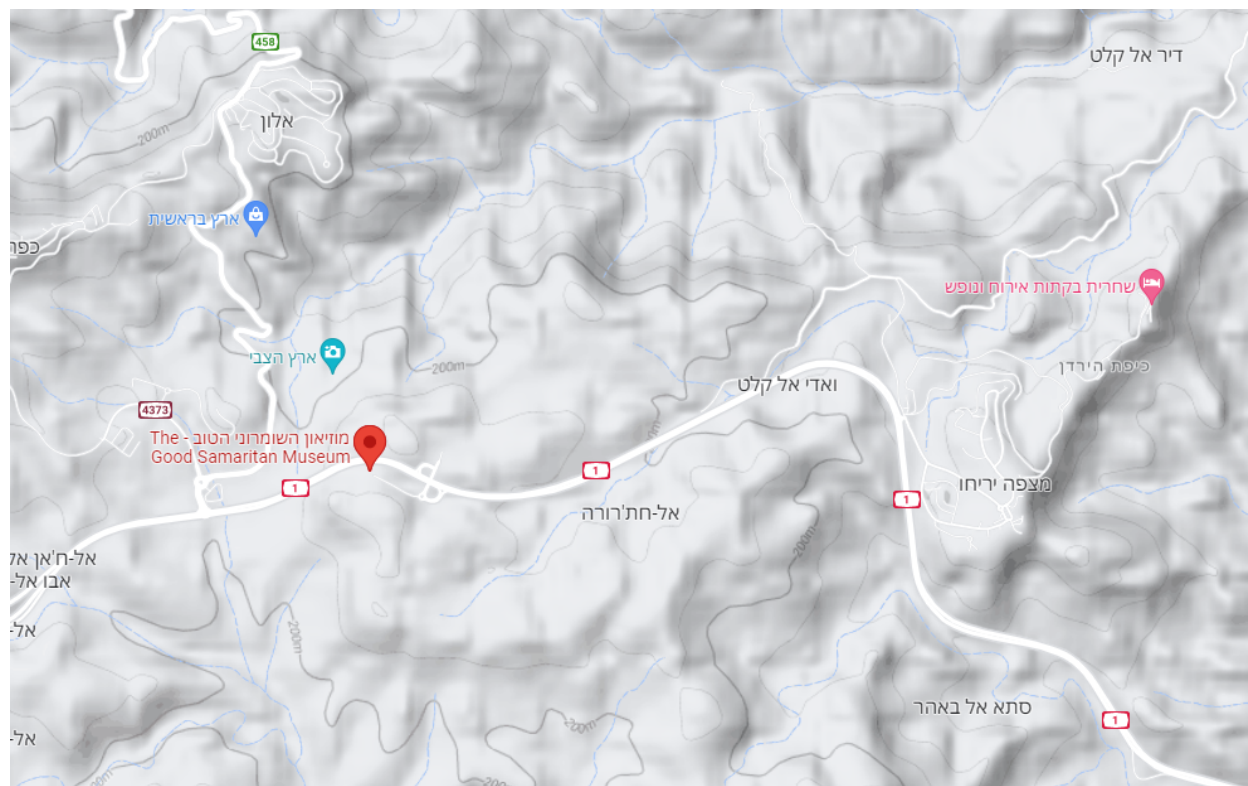
תאריך הסיור	29/11/2022	מזג אוויר צפוי	מעון עם סיכוי לגשם
שעת התחלה	6:30	שעת סיום	16:00
מקום מפגש	יקום	מקום פיזור	יקום
מקומות איסוף והורדה נוספים	יקום, גלילות, לטרון		
מדריך	שי בייטנר	טלפון מדריך	
אתרים מרכזיים	שמורת עין גדי, מסלול הליכה בנחל דוד, בית הכנסת עין גדי, לידו		

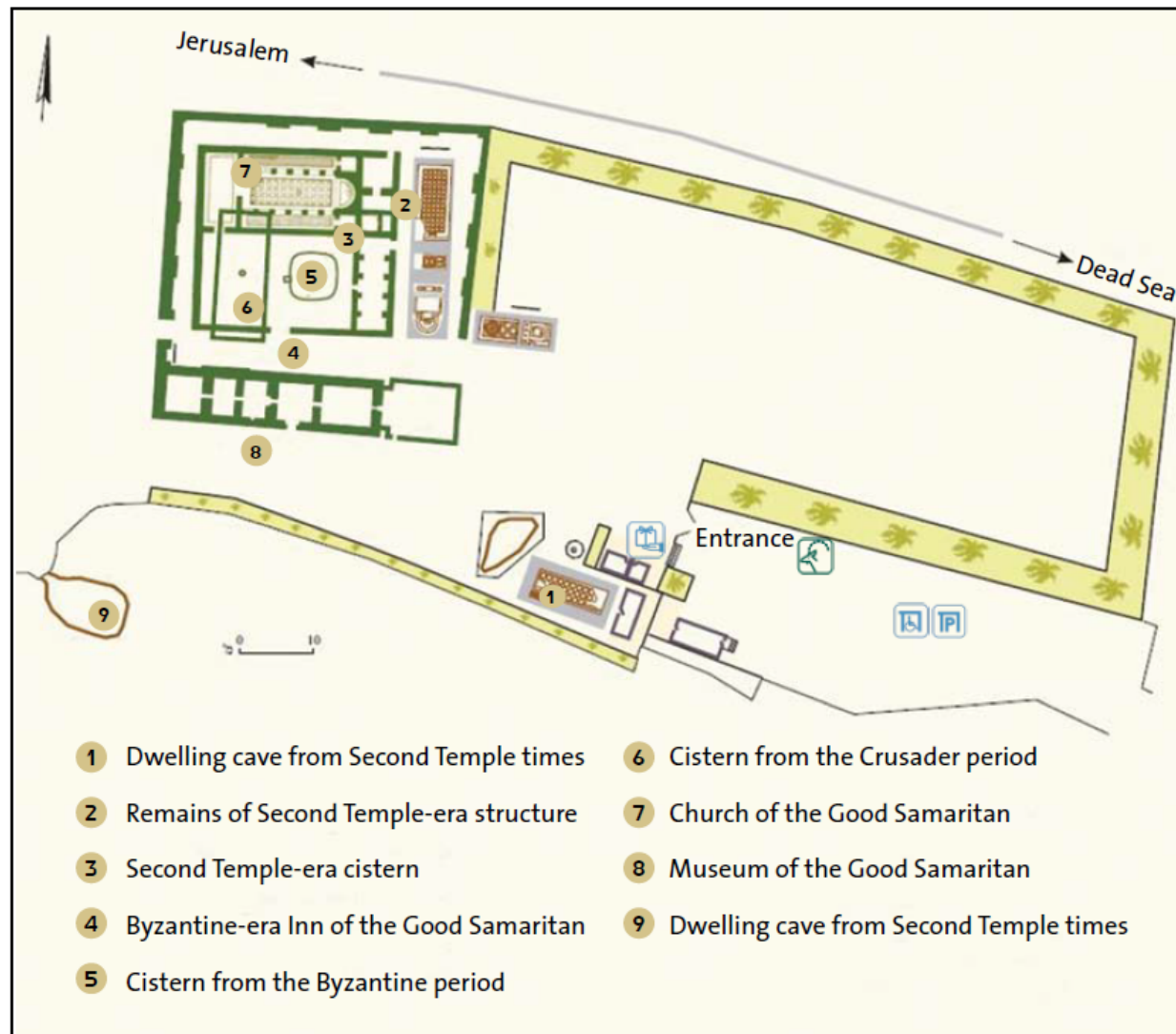
לוח זמנים

שעה	פעילות	הערות
6:30	יציאה מגלילות	הפסקת בוקר בלטרון
8:30	מוזיאון השומרוני הטוב	
10:45	כביש 90 ובולעני ים המלח	
11:00	עתיקות עין גדי	
14:00	נחל דוד	
15:30	קליה הישנה	
16:00	מלון לידו וחופי צפון ים המלח	

אתר 1: השומרוני הטוב

שעות פתיחה	יצירת קשר	איך להגיע?
א-ה, שבת: 8:00-17:00 ו' וערבי חג: 8:00-16:00 בשעות חורף האתר נסגר שעה אחת מוקדם יותר.	טלפון: 02-6338230 או 3639*, מוקד רשות הטבע והגנים. המוקד זמין גם בווטס אפ: 054-9642434	בוייז: מוזיאון השומרוני הטוב
עלות כניסה	צריך הזמנה מראש?	נגישות לנכים?
מבוגר/בקבוצה: 28 ₪ / 24 ₪ ילד / בקבוצה: 14 ₪ / 12 ₪ סטודנט: 24 ₪ חייל: 14 ₪ אזרח ותיק: 14 ₪	לא	כן
	יש שירותים?	שירותי הסעדה?
	כן	לא
הערות		

נקודת הדרכה 1: השומרוני הטוב

רקע גיאוגרפי

- אנחנו נמצאים במקום בו עוברת דרך מירושלים לים המלח. הדרך עוברת כאן מכיוון שזהו אחד המפתחים היחידים במצוק שמפריד בין הרי ירושלים (800 מטר מעל פני הים) לבקעת ים המלח (400 מטר מתחת לפני הים).
- הדרך מירושלים לים המלח מתאפיינת כמובן בירידה, אבל זוהי הנקודה היחידה בדרך שבה יש עלייה. כמו כן באזור יש גם סלע בעל גוון אדום. מהשילוב הזה של עלייה בדרך שרובה ירידה, ומהאבן האדומה, הגיע השם "מעלה אדומים" המופיע כבר בתנ"ך: **"עלה הגבול דברה, מעמק עכור, וצפונה פנה אל-הגלגל אשר-נכח למעלה אדמים, אשר מנגב לנחל"** (יהושע ט"ו, 7), בתיאור גבולו הצפוני של שבט יהודה.
- במקום הזה, בקצה העלייה, נתגלו לא מעט שרידים ארכיאולוגיים שמעידים על התיישבות. בין היתר נמצאו במקום שרידים של ארמון מימי הורדוס, מבצר צלבני בשם קסטל רוז' (אדום), שרידים מתקופת בית שני, מהתקופה הרומית, הביזנטית, הממלוכית... כלומר, לנקודה הזו – מעלה אדומים, הייתה חשיבות לכל אורך ההיסטוריה.

השומרוני הטוב

- הברית החדשה מספרת על יהודי אחד שבא לישוע ותוהה "מיהו רעי" בביטוי "ואהבת לרעך כמוך", מתוך כוונה להבין איך הוא מבטיח את גורלו בעולם הבא.
- ישוע עונה לו במשל על אדם שהותקף ע"י שודדים בדרך מירושלים לים המלח, הושאר פצוע בשטח, טופל ע"י עובר אורח שומרוני והועבר לפונדק:

"השיב ישוע ואמר: 'איש אחד ירד מירושלים ליריחו ונפל בידי שודדים. הללו הפשיטו אותו והכוחו, והלכו להם בעזבם אותו מטל בין מות לחיים. 31 והנה כהן אחד ירד באותה הדרך, אך כראותו את האיש, עבר לצד השני של הדרך. 32 כן גם איש לוי, כאשר בא למקום וראה אותו, עבר לצד השני של הדרך. 33 והנה שומרוני אחד, שעבר בדרך, הגיע אליו, וכשראה אותו נתמלא רחמים. 34 נגש אליו, יצק שמן ויין על פצעיו וחבש אותם. אחרי כן הושיבו על בהמתו והוביל אותו אל פונדק ושם דאג לצרכיו. 35 למחרת הוציא שני דינרים, נתנם לבעל הפונדק ואמר: 'דאג לו אתה; וכל מה שתוסיף אחזיר לך בשובי.' 36 ובכן מה דעתך, מי מן השלושה היה רע לנופל בידי השודדים?" (לוקס י': 30-36)

- חוקרים תהו מי היה אותו שומרוני טוב, והאם אכן היה שומרוני, שכן המשל מתייחס לשלושה אנשים לפי סדר: כהן, לוי ושומרוני, באופן דומה להתייחסות למעמדות השונים בקרב היהודים: כהן, לוי וישראל. אחד החוקרים העלה השערה שה"שומרוני" הוא בעצם "ישראלי", שכן בתקופה שבה הועלתה הברית החדשה על כתב כונו השומרונים "ישראלי", והכותב הפך את המילה "ישראל ל"שומרוני".
- במאה ה-4 מגיע לארץ הלנה ומזהה מקומות שונים עם סיפורי הברית החדשה, וביניהם מזהה את המקום הזה עם אותו פונדק, ומקימה כאן את כנסיית השומרוני הטוב (7# במפת האתר).
- סיפור השומרוני הטוב היווה השראה לחוקים שונים שמחייבים סיוע לנזקקים, כמו חוק השומרוני הטוב בארה"ב, שזכור במיוחד מפרק הסיום של העונה האחרונה של סיינפלד, שבו נכלאים גיבורי הסדרה על כך שראו שוד מתבצע לנגד עיניהם ולא סייעו לקורבן.
- במקום יש שרידים של כנסייה ביזנטית מטיפוס בזיליקה, עם אפסיס בקדמת המבנה ושתי סיטראות בצדדים.
- האתר נחפר כבר בתקופה הבריטית בשנות ה-20, והיווה מוקד משיכה לשודדי עתיקות. לאחר הסכמי אוסלו קמ"ט (קצין מטה) ארכיאולוגיה במנהל האזרחי החל במיזם להצלת שרידים ארכיאולוגיים מרחבי יהודה ושומרון, ובעיקר פסיפסים. הפסיפסים שנאספו מרחבי יהודה, שומרון וחבל עזה שומרו ונשמרו כאן במוזיאון פסיפסים בשומרוני הטוב.
- המוזיאון עצמו שוכן במבנה אכסניית דרכים מהתקופה העות'מאנית (8# במפת האתר), שהוקם במקום הזה לשרת את העולים בדרך לירושלים.

- במקביל ביצעו קמ"ט ארכיאולוגיה חפירות באתר החפירות של הבריטים, וגילו שרוב הממצאים לא שרדו. בסוף שנות ה-90 משוחזר הפסיפס בכנסייה לפי הצילומים ששרדו מהחפירות הבריטיות.

נקודת הדרכה 2: מוזיאון הפסיפסים

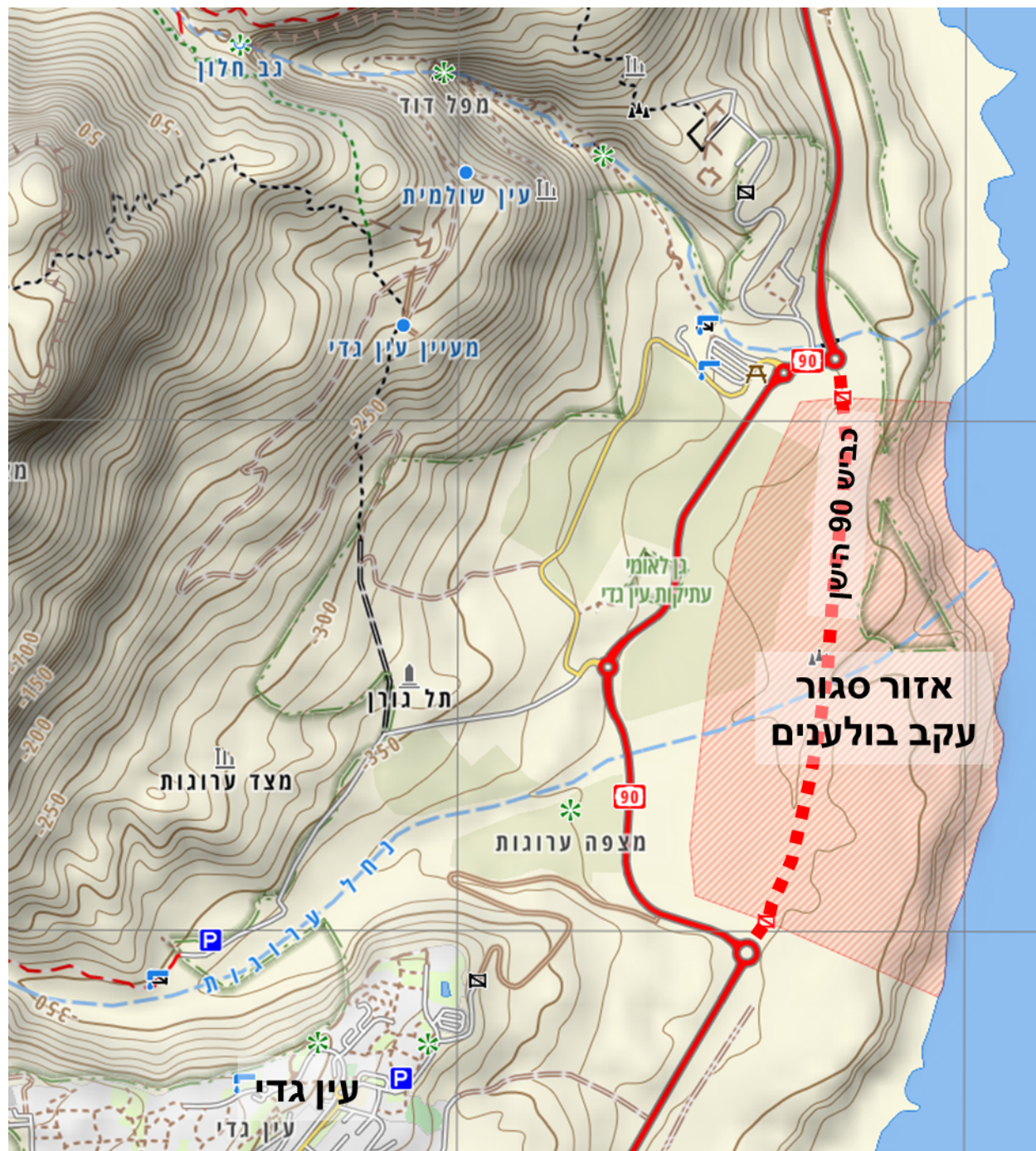
- המקום בנוי במספר חדרים, כשהחדר הראשון מוקדש לממצאים יהודיים. בחדר מוצגים בעיקר שחזורים, כשהמקור של רובם הוא במוזיאון ישראל. אפשר לראות פסיפסים שמקורם בבתי כנסת בעזה, בסוסיא ובמקומות נוספות בשטחים.

- החדרים בפנים מוקדשים לממצאים נוצריים, בין היתר כתובת מהכנסייה הביזנטית בשילה.
- החדר האחרון מוקדש לממצאים ממנזר מרטרירוס, שנחשף במהלך בניית שכונה במעלה אדומים. מנזר מרטרירוס היה המנזר השני בגודלו במדבר יהודה.

אתר 2: תופעת הבולענים בים המלח

- לפני הכניסה לשמורת הטבע של עין גדי אנחנו עוצרים לצד כביש 90, ליד הכיכר שמול הכניסה לקיבוץ עין גדי, כדי להבין את תופעת הבולענים באזור.

- ממזרח לנו אנחנו רואים משטחי בטון ריבועיים, שרידים למתחם קמפינג שהיה במקום וננטש עם התגברות תופעת הבולענים. באזור היו גם מסעדה, תחנת דלק, חוף רחצה, כולם בבעלות ובניהול קיבוץ עין גדי.

- בשנת 95 אירע המקרה הראשון שבו תושבת עין גדי נפלה לתוך בולען שנפער לרגליה, ונפצעה. עם הזמן התרחבה תופעת הבולענים, לאחר שמספר אנשים מצאו את עצמם נופלים אל תוך בולען, בהם טרקטוריסט שעבר במטע התמרים שנמצא ממערב לכביש 90 (המקורי).
- הלכה והתגבשה התובנה שהבולענים מתפרסים באזורים נרחבים ממה שנדמה, ואפילו מתחת לכביש 90. בתור אמצעי להתמודד עם הבעיה החליטו להניח "יריעות גיאוטכניות", העשויות מחוטי פלדה ויכולות לשאת משקל של טנק. וכך נבנה אחר מקטעי הכביש היקרים ביותר בארץ.

- בשלב מסוים, בעקבות מעקב לוויני, התברר שהקרקע הולכת ומתנמכת מתחת ומסביב ליריעות הגיאוטכניות, מה שמייצר סכנה לקריסה של שטחים נרחבים יותר, והוחלט להעתיק את כביש 90 מערבה מכאן, ונסלל מעקף לכביש 90.
- ואכן, לימים קרסו חלקים מהכביש אל תוך בולענים שנפערו מתחתיו.

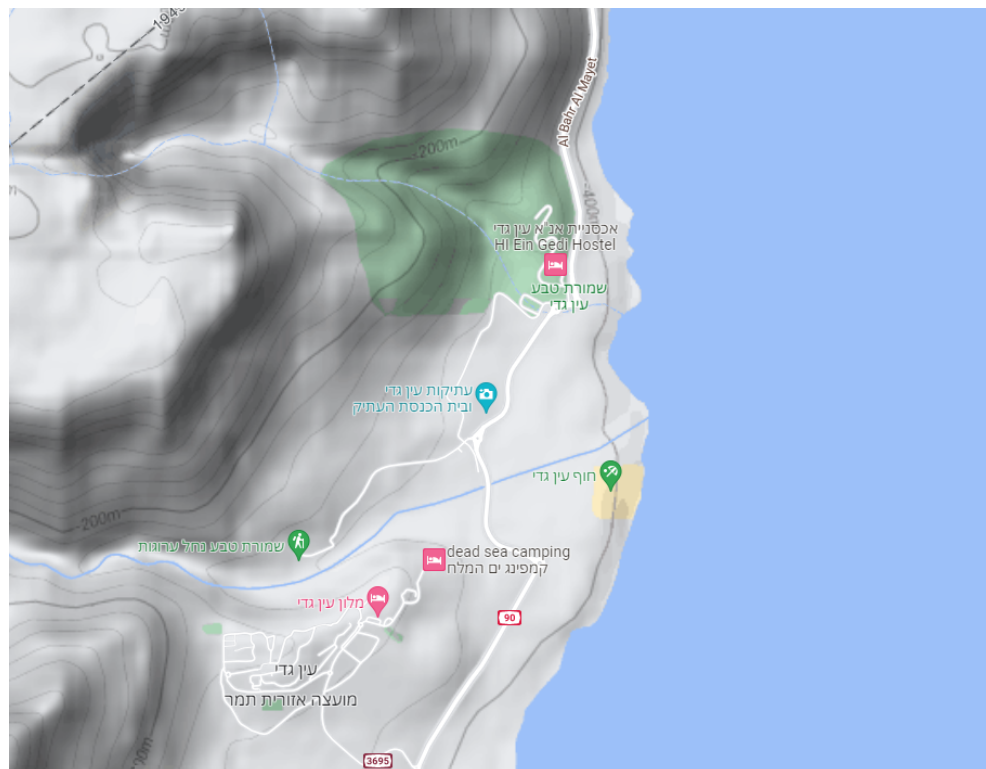

- הבולענים נוצרים בשכבות של מלח ששקעה בים המלח מתחת לאדמה. בגלל ירידת מפלס מי ים המלח, וכניסת מים מתוקים מהאקוויפר ההר הסמוך, המלח מתמוסס והאדמה שמעליו קורסת. כששכבת המלח נמצאת בסביבה של מי ים המלח, שכבת המלח לא נמסה.
- מיפוי שנעשה באמצעות קידוחים ובאמצעות בדיקות סאונד חוזר אפשר להבין מהם האזורים הרגישים יותר לבולענים, וכך הוחלט לאן להעתיק את כביש 90. כמו כן אובחן שהבולענים נוצרים לאורך קווי שבירה, שמאפשרים הובלה של מים מתוקים שלאורכם מתמוססת שכבת המלח.

אתר 3: עתיקות עין גדי

שעות פתיחה	א-ה, שבת: 8:00-17:00 ו' וערבי חג: 8:00-16:00	עתיקות: 08-9170586 מייל: st-eingedi@gmail.com המוקד זמין גם בווטס אפ: 054-9642434	איך להגיע?
בשעון חורף האתר נסגר שעה אחת מוקדם יותר.		על כביש 90 (ים המלח) כקילומטר אחד צפונית לקיבוץ עין גדי כתבו בוויז: שמורת טבע עין גדי	
עלות כניסה	מבוגר/בקבוצה: 14 ₪ / 13 ₪ ילד / בקבוצה: 7 ₪ / 6 ₪ סטודנט: 12 ₪ חייל: ללא תשלום אזרח ותיק: 7 ₪	צריך הזמנה מראש?	נגישות לנכים?
		לא	מוגבלת
		יש שירותים?	שירותי הסעדה?
		כן	לא

סביבת האתר

נקודת הדרכה 1: עין גדי הקדומה

- מדרום לנו קיבוץ עין גדי נחל ערוגות. ההר מדרום מערב הוא הר צרויה, ממערב הר מצפה עין גדי, ומצפון הר ישי.
- מתחת להרים אפשר לראות שרידים של טראסות חקלאיות עתיקות, והצמחייה במקום מעיד על קיומם של מעיינות. האזור היווה מוקד משיכה להתיישבות אדם בתקופות ארוכות בהיסטוריה. בקרבת מקום תל גורן.
- מכאן אפשר לעלות בשביל בסימון שחור לכיוון מעיין עין גדי ולמקדש הכלקוליתי, ומשם לרדת לנחל דוד ולכניסה לשמורת עין גדי.
- עין גדי מופיעה ברשימת ערי המדבר של שבט יהודה בספר יהושע. היא מופיעה גם בשמואל א' פרקים כ"ג-כ"ד, בהם מסופר על שאול שיוצא למדבר יהודה לרדוף אחרי דוד, ודוד בורח ל"מצודות עין גדי" ומתחבא במערה. שאול נכנס למערה לחפש אותו. המקום מושך תיירים נוצרים בשל הסיפור על דוד.
- גם בשיר השירים, פרק א', מופיעה עין גדי, וגם ביחזקאל מ"ז. בדברי הימים ב' פרק כ' מסופר על מסע מלחמה של ארמים, עמונים ומואבים, שמגיעים להילחם ביהושפט בחצצון תמר היא עין גדי: **"וַיָּבֹאוּ, וַיִּגִּדּוּ לַיהוֹשָׁפָט לְאֵמֶר, בֹּא עָלֶיךָ הַמֶּלֶךְ רַב מַעֲבָר לַיָּם, מֵאֲרָם; וְהֵנָּה בְּחֻצְצוֹן תִּמְרָה, הִיא עֵין גְּדִי."** (דברי הימים ב', כ:2). חצצון תמר מוזכרת גם בספר בראשית י"ד.
- לגבי משמעות השם עין גדי יש כמה גרסאות: על שם קטיף התמרים – גדיד, שכן המקום נקרא בעבר חצצון תמר; גדודי החיילים שפושטים; ועל שם גדיי היעלים, שבהקשרם מוזכרת עין גדי בסיפור דוד ושאל.
- תל גורן נקרא בערבית תל ג'ורון, אולי בהקשר לתחנת הקמח שנמצאת במקום. למקום הגיעו ארכיאולוגים, בהם בנימין מזר, ונמצאו כאן לא מעט ממצאים מתקופת הברזל, אבל רק לקראת סופה של התקופה, מהמאות ה-7 וה-6 לפנה"ס.
- נמצאו כאן חביות חרס גבוהות ותנור, ומבינים שהיה פה מתחם תעשייתי שקשור ככל הנראה לתעשיית בשמים. נמצאו גם חותמות בכתב עברי, עם שמות של אנשים. לבסוף נמצאת שכבת חורבן מהמאה ה-6 לפנה"ס, שמשויכת לחורבן הבבלי.
- בשכבות אחרות נמצאים ממצאים פרסים, הלניסטים, חשמונאים – מצודה של יוחנן הורקנוס שהורחבה בתקופת אלכסנדר ינאי. בתקופת הורדוס מתחילה הירידה מהתל, והישוב ממשיך אל תוך התקופה הביזנטית.
- בתחילת שנות ה-70 יוצאת מורה חיילת מבית ספר שדה עין גדי לטייל, היא מוצאת מערה ונכנסת אליה. במערה היא רואה נטיף, ועליו היא מזהה כתב שהיא לא מזהה. היא מעתיקה את הכתובת על נייר, ובבית היא מזהה שזה כתב עברי קדום.
- הכתובת המפוענחת ומתוארכת למאה ה-8 לפנה"ס, והמילים "ברוך יהוה" מופיעות בכתובת.

נקודת הדרכה 2: האנדרטה לנופלים במדבר

- אנחנו יושבים בצידי של מעגל, למרגלות תל גורן. בפסח 1942 היה כאן אסון, כשבמסגרת טיול של תנועת השומר הצעיר למצדה התפוצץ רימון במדורה, ונהרגו שמונה.

- לאחר הפיצוץ יצאו שני מדריכים בריצה לקלי"ה, המרוחקת כ-60 ק"מ, כדי להזעיק עזרה. השניים הגיעו לקלי"ה לאחר תשע שעות של ריצה במדבר, ולקחו עוד מספר שעות עד שהעזרה הגיעה על גבי אסדות קריית האשגל של מפעלי ים המלח. בסך הכל לקחו שעות רבות עד שהפצועים הגיעו לבית החולים בירושלים, ורבים מההרוגים מתו מאיבוד דם.
- במקום יש כאמור אנדרטה בצורת מעגל על האדמה, בצורה שמדמה את המדורה, וכמובן גלעד עם שמות הנופלים.

נקודת הדרכה 3: יעלים בעין גדי

- "**הָרִים הַגְּבִהִים, לְיַעֲלִים**" (תהילים ק"ד:18). ליעל נובי המוזכר בתנ"ך התמחות בחיים על מצוקים. ביכולתם לטפס על קירות תלולים כמו אלה שאפשר לראות מעל שמורת עין גדי. גם קיומם של מקורות מים וכן של מערות ומקומות מסתור, הופכים את עין גדי לסביבה מותאמת במיוחד ליעלים.
- בחלק העליון של הפרסה יש ליעלים איבר דמוי אצבע מוגבהת, שמסייע להן לטפס על הצוקים. כמו כן ליעלים יש פרסה בעלת אחיזה מאד טובה בסלע ושרירי רגליים מאד קצרים, מה שמאפשר להם לזנק לגבהים גדולים, אבל לא לפתח מהירות גדולה.

- לזכרים קרניים מעוקלות, ולנקבות קרניים דקות וחדות. ביעלים, הצעירים שטרם צימחו קרניים, קשה להבחין במינם.

- היעלים חיים בעדרים, והזכרים משתמשים בקרניים שלהם לקרבות בעיקר בינם לבין עצמם, וזאת על מנת לזכות בנקבות העדר. הקרבות נערכים בתקופת החיזור, כלומר בחודשי הסתיו, והזכר המנצח זוכה בכל השלל, ובחודשים הבאים הוא יסתובב כזכר יחיד בעדר של נקבות, בעוד שאר זכרי העדר יסתובב בקבוצות של זכרים.
- בעבר היה ליעלים אויב משמעותי בדמות הנמר, שהיה טורף העל במרחב. אולם עם היעלמות הנמרים מהמרחב התרבו היעלים באזור עין גדי, ונהיה פיצוץ אוכלוסין.
- ריבוי לא טבעי גרם לריבוי זכרים שמחזרים אחר הנקבות, ועלול אף לגרום להתפשטות מהירה יותר של מחלות בעדר, שכן בהיעדר טורף על אין מי ש"יוציא" את הפרטים החולים מהעדר, והפרטים החולים נשארים בעדר ומפיצים את מחלותיהם.
- לאחר תקופת החיזור וההזדווגות ממליטות היעלות במערות מבודדות במצוקים.
- בשנות ה-50 היה היעל בסכנת הכחדה עולמית. היום יש יעלים בכל מדבר יהודה, באזור שדה בוקר, מצפה רמון ואילת. בשנות ה-50 וה-60, היו היעלים מטרה לציד נרחב, כאשר אפילו חיילים היו משתתפים בציד. תופעת הציד חוסלה באמצעות חקיקת חוקים וחינוך, ואוכלוסיית היעלים בארץ השתקמה באופן מושלם.
- לימים נבחר היעל כסמל של רשות שמורות הטבע (לימים רשות הטבע והגנים) בעקבות חקיקת חוק חיות הבר.

נקודת הדרכה 4: בית הכנסת העתיק בעין גדי

- עין גדי מוזכרת גם בספר חיצוני בשם משלי בן סירא, סביב 180 לפנה"ס, בהקשר של הורדוס ובהקשר של רצח תושבי עין גדי ע"י הסיקרים בתקופת מרד החורבן.
- באחת המערות בנחל חבר התגלה ארכיון של מכתבים של אישה בשם בבתא מהתקופה שקדמה למרד בר כוכבא (132 – 136 לסה"נ). בתקופה הביזנטית מזכיר אוזביוס באונומסטיקון את עין גדי ככפר יהודי גדול.
- תושבי עין גדי בתקופה הרומית התפרנסו ממספר ענפים:
 - קריית מלח מבריכות מלח - לשימוש בשימור מזון ובורסקאות. בעת העתיקה המלח היה משאב יקר.
 - אספלט או חימר שהיה נפלט בגושי ענק מים המלח, האחרון בשנות ה-50 - לשימוש לאיטום מבנים, איטום של ספינות, חניטה של גופות, הגנה על עצים מפני מזיקים וכתרופות. הביקוש לחימר היה גבוה, ואף יש תיעוד על מלחמות בין יושבי החוף המערבי של ים המלח ליושבי חופו המזרחי על גושי החימר.
 - חקלאות – כל המדרון ממעיין עין גדי היה מלא בטראסות, וכן גם מניפות הסחף של נחל דוד ונחל ערוגות. בשטחי החקלאות בסביבה גידלו תמרים, שזקוקים למים וחום.
 - אפרסמון – במקרא מוזכר שמלכת שווא הביאה לשלמה המלך "בשם", שהיה שם של צמח ספציפי. ביוונית נקרא הצמח "בלסם", משם התגלגל ל"אופוס בלסמון", ובמקורות חז"ל השם הפך ל"אפרסמון". המקורות היהודיים מזכירים את האפרסמון פעמים רבות.
- בשנת 1965 נתקל טרקטוריסט באבני פסיפס במהלך עבודות בשטח, והחל להיחשף האתר. בפסיפס התגלו מנורות, סמל יהודי, ולאחר מכן נמצאו מנורות ברונזה.

- בהמשך החפירה נתגלו גם כתובות: "אדם, שת, אנוש, קין..." – אבות האנושות; וכן כתובת עם שמות המזלות.

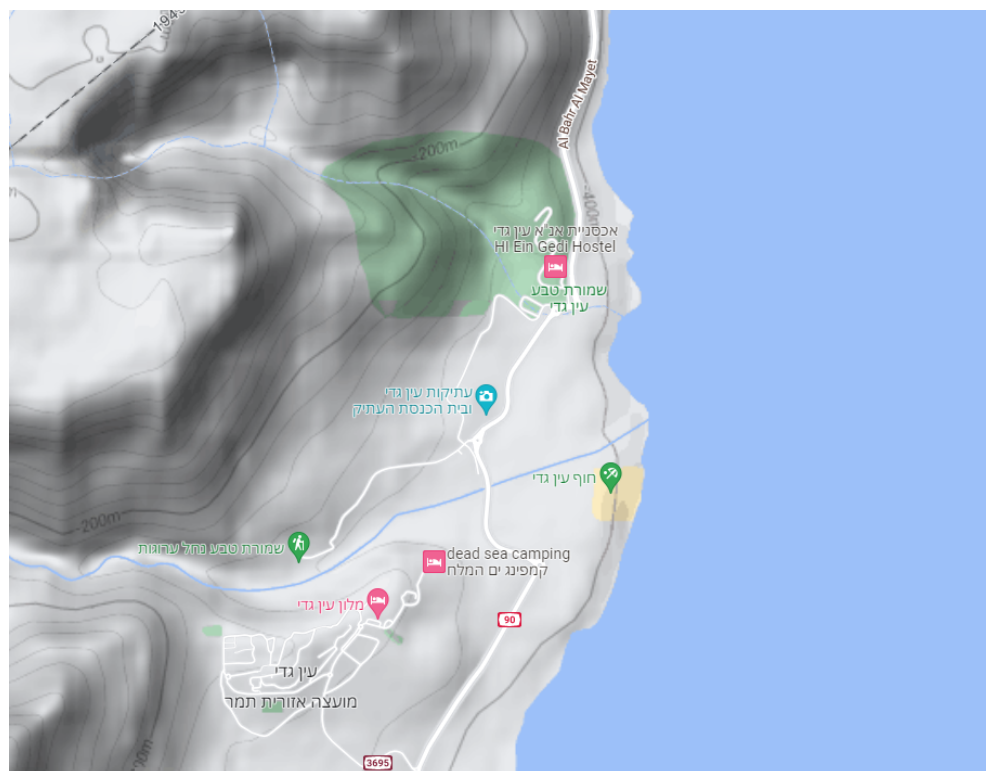
- כמו כן הופיעה כתובת שדיברה על כך שמי שמגלה את סודה של העיירה לגויים יענש. רוב החוקרים סבור שהסוד הוא תהליך הפקת האפרסמון, שהיה אחד הענפים הכלכליים של תושבי עין גדי.

- בית הכנסת שנמצא במקום חרב בשריפה. אפשר לראות כאן שתי שכבות של רצפה של בית הכנסת, מתוך שלושת שלבי ההתפתחות של בית הכנסת.
- בשנות ה-70 נחפר אזור ארון הקודש, נתגלו גחלים שנשמרו ברשות העתיקות. ב-2015 מציע חוקר לסרוק את הגחל ב-CT, ומתגלות אותיות עבריות. הסתבר שהגחל הוא שריד של קלף מגולגל מספר התורה של בית הכנסת. הפסוקים הם שמונת הפסוקים הראשונים של ספר ויקרא.

אתר 4: שמורת טבע עין גדי – נחל דוד

שעות פתיחה	יצירת קשר	איך להגיע?
א-ה, שבת: 8:00-17:00 ו' וערבי חג: 8:00-16:00 בשעות חורף האתר נסגר שעה אחת מוקדם יותר.	נחל דוד: 08-6584285 מייל: st-eingedi@gmail.com המוקד זמין גם בוואטס אפ: 054-9642434	על כביש 90 (ים המלח) כקילומטר אחד צפונית לקיבוץ עין גדי כתבו בוויז: שמורת טבע עין גדי
עלות כניסה	צריך הזמנה מראש?	נגישות לנכים?
מבוגר/בקבוצה: 28 ₪ / 24 ₪ ילד / בקבוצה: 14 ₪ / 12 ₪ סטודנט: 24 ₪ חייל: 14 ₪ אזרח ותיק: 14 ₪	לא	כן
	יש שירותים?	שירותי הסעדה?
	כן	לא

סביבת האתר

נקודת הדרכה 1: הכניסה לנחל דוד

- הכניסה לשטח השמורה היא בשביל מוגשגש עשוי בטון לבעלי מוגבלויות, באורך של כ-300 מטרים עד למפל הראשון.
- שמורת עין גדי היא מקום חשוב ביותר לצמחיה סודנית, שמגשגשים בתנאי מזג האוויר במקום. אפשר לראות שיטה סלילנית, ששורשיה עשויים בשילוב של שורשים רוחביים ושורשי עומק שמגיעים למי התהום. אפשר לראות גם כלובי ברזל שבהם מגדלים צמחים נדירים מהמשפחה של הצמחייה הסודנית, וזה המקום היחידי שבו הם גדלים.
- אפשר גם לראות שהצמחים מושקים בטפטפות, וזאת מכיוון שקיבוץ עין גדי מתעל את כל מי המעיין למפעל המים המינרליים שלהם, ולא מאפשר למים להגיע לצמחים. כמו כן, ירידת מפלס ים המלח גרם גם לירידת מפלס מי התהום של הנחל, ולצמחים אין יכולת להגיע עם שורשיהם למי התהום בעומקם החדש.

- בתחילת דרכו של מפעל המים של עין גדי נשאבו אלפים בודדים של מטרים מעוקבים של מים לטובת המפעל, ושאר המים המשיך בדרכו לנחל. עם השנים התדרדר מצבו הכלכלי של הקיבוץ, בין היתר בשל מצבו של חוף הים, שהיה מקור הכנסה משמעותי לקיבוץ ונסגר עקב התגברות תופעת הבולענים.
- הקיבוץ ביקש לשאוב כמות גדולה יותר של מים, שכמעט וחסלה את זרימת המים בנחל, ואת כל המערכת האקולוגית התלויה בה. בתמורה התחייב הקיבוץ לאגור מים בשימוש משני מהקיבוץ, ולהעלות אותם במשאבות למעלה הנחל, כדי להזרים אותם בחזרה לאפיק הנחל, באופן שיגן על המערכת האקולוגית.

נקודת הדרכה 2: המפל הראשון

- המשכנו במעלה השביל המונגש עד למפל התחתון / הראשון. בימים רגילים אפשר להמשיך מכאן במעלה הנחל, אולם בגלל החשש משיטפונות לא יכולנו להמשיך.
- חלק מקבוצות התיירים עושים רק את החלק הראשון של הנחל כדי להתחבר לסיפור דוד ושאל, וממשיכים מכאן לאתרים אחרים. קבוצות אחרות יעלו עד מפל דוד, וישנם גם תיירים שיעלו לכיוון המקדש הכלקוליתי וירדו באזור בית הכנסת העתיק דרומה מכאן.
- אנחנו עומדים על גשר למול המפל התחתון. על הקירות משמאל אפשר לראות את סלע הטרורטין (נטף נחלים, אבנית) שנוצר מזרימה של מים על האבן. אפשר לראות את החללים שהשאירו ענפים בטרורטין, לאחר שהתכלו.
- אפשר לראות במפל גם עלים גדולים של פיקוס. זהו מין פולש שהגיע מהגן הבוטני בקיבוץ שהגיע למקום ע"י עטלפים שהביאו זרעים מהקיבוץ. רשות הטבע והגנים מנסה להתמודד עם המין הפולש ע"י גיזום.

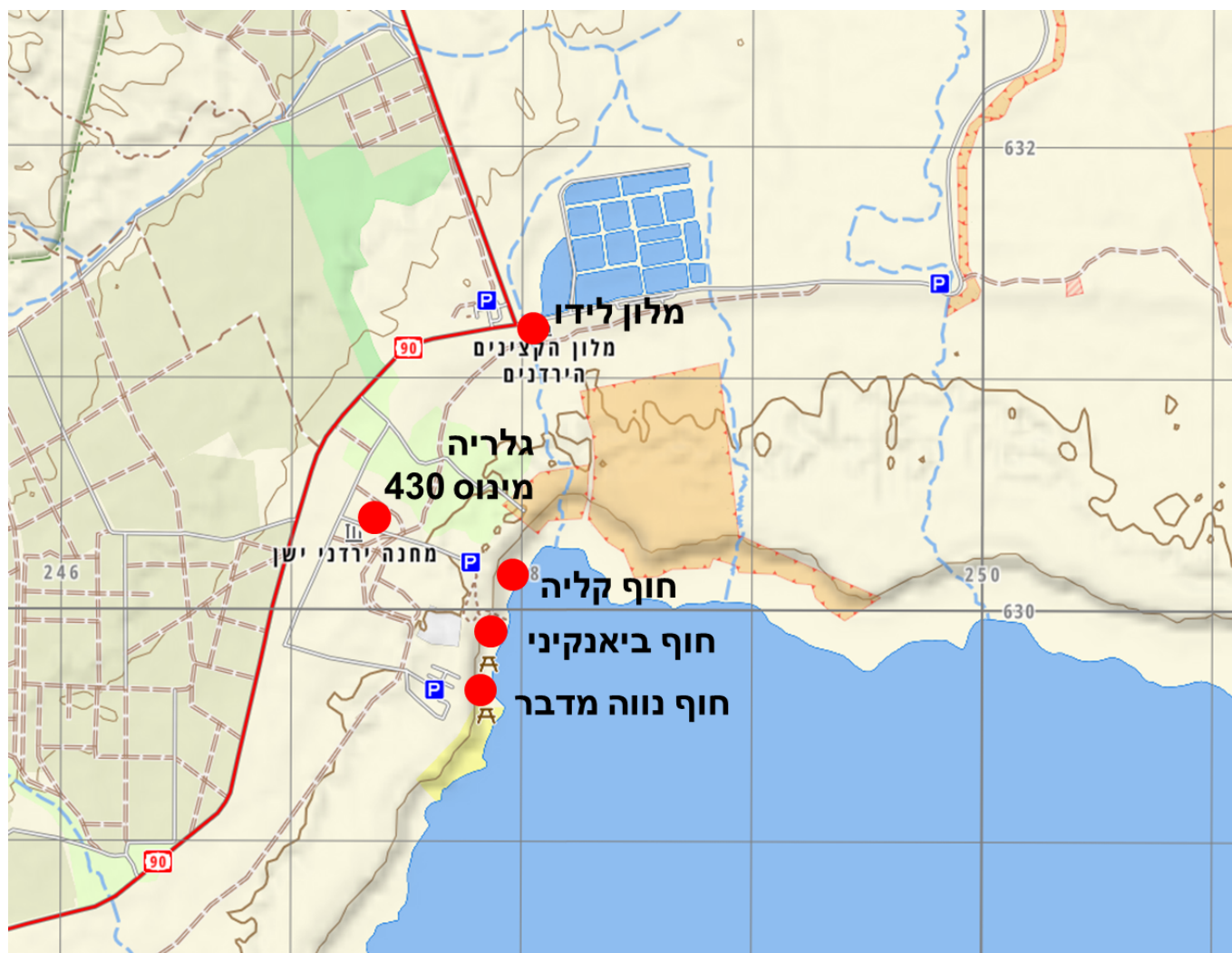
נקודת הדרכה 3: מפל דוד ומערת דודים

- לקראת סוף ימיו של שאל, ובעודו מולך על עם ישראל, מושח שמואל את דוד למלך על פניו. שמואל מוכיח את שאל ובתגובה קורע שאל את שולי מעילו של שמואל. בתגובה מנבא לו שמואל שכפי שהוא קרע את שולי מעילו, כך יקרע ה' משאל את ממלכתו, ויתן אותה לרעו הטוב ממנו: **"וַיֹּאמֶר אֵלָיו, שְׁמוּאֵל, קִרְעֵה יְהוָה אֶת-מַמְלַכְתּוֹ יִשְׂרָאֵל מֵעַלֶיךָ, הַיּוֹם; וְנָתַנָּה, לְרֹעֶךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ."** (שמואל א', ט"ו:28).
- שאל מבין שרעו הטוב ממנו הוא דוד, ומתחיל לרדוף אחריו ברחבי מדבר יהודה. בשלב מסוים פורצת מלחמה עם הפלישתים, ושאל מפסיק לרדוף אחרי דוד ומתנה ללוחמה בפלישתים, ודוד ממשיך לעין גדי: **"וַיַּעַל דָּוִד, מִשָּׁם; וַיֵּשֶׁב, בְּמַצְדֹּת עֵין-גִּדִּי."** (שמואל א', כ"ג:29).

- בסיום המלחמה עם הפלישתים חוזר שאול לרדוף את דוד ועימו 3,000 לוחמים, ודוד מסתתר בתוך המערה בעין גדי. שאול לא יודע שדוד ואנשיו מתחבאים במערה, והוא נכנס לבדו למערה כדי לעשות את צרכיו: **"וַיָּבֹא אֶל-גְּדֵרוֹת הַצֶּאֱנָן עַל-הַדֶּרֶךְ, וְשָׁם מְעֵרָה, וַיָּבֹא שְׁאוּל, לְהִסָּךְ אֶת-רַגְלָיו; וְדוֹד, וְאַנְשָׁיו, בִּירְכֵתִי הַמְּעֵרָה, יֹשְׁבִים."** (שמואל א', כ"ד:3). שאול נכנס למערה ועיניו לא מסתגלים לאפלה, ולכן הוא לא רואה את דוד ואנשיו.
- אנשי דוד מפצירים בו לנצל את ההזדמנות ולחסל את שאול, אבל דוד מסרב להרוג את שאול, ומסתפק בלכרות את שולי גלימתו בשקט, באופן שמזכיר את האירוע שבו כרת שאול את שולי גלימתו של שמואל.
- לאחר ששאול יוצא מהמערה יוצא אחריו דוד ומוכיח אותו על כך שהוא רודף אותו, ושואל עונה לו שהוא יותר צדיק ממנו.
- דוד לא הרג את שאול מכיוון שהוא ידע שאם הוא יהרוג את שאול, כל צבא שאול היו נכנסים למערה ומחסלים את דוד ואנשיו. כלומר, הפעולה של דוד לא נעשתה מטעמים הומאניים או אתיים.

אתר 5: חופי צפון ים המלח

סביבת האתר

נקודת הדרכה 1: חוף מלון לידו ומפעל האשלג

- אנחנו עומדים במקום שבו היה פעם חופו הצפוני של ים המלח, שנסוג במאה ה-20 מרחק של כ-1.5 ק"מ.
- אפשר לראות במרחק של כמה עשרות מטרים מאיתנו גל אבנים, שנקרא רוג'ום אל באחר. כשהחוקרים הגיעו לגל האבנים הזה הם הגיעו למסקנה שבמקום התנשא מגדל בן כ-15 מטרים.
- מסקנת החוקרים היא שהיה כאן מגדל תצפית מימי אלכסנדר ינאי, שעליו היה עומד תצפיתן שמטרתו הייתה להבחין ראשון בגוש אספלט שהיה עולה על פני המים, ולהגיע אליו לפני שאחרים מגיעים אליו.

- בראשית המאה ה-20 מגיע לכאן חוקר גרמני בשם בלנקהורן בראשות משלחת מטעם ההסתדרות הציונית. בדו"ח של משלחת בלנקהורן מצוין שהמקום יכול לשמש לקריית מחצבים ובהם אשלג.
- לימים, בשנת 1911, מגיע למקום מהנדס מכרות מסיביר בשם משה נובומייסקי, שנתקל בדו"ח ומבין את הפוטנציאל. ב-1920, לאחר המלחמה, מבקש נובומייסקי אישור מהמנדט הבריטי להקים כאן מכרה.
- ב-1930 מתקבל הזיכיון, ומוקמת חברת האשלג הארצישראלית במקום, ובה יעבדו יהודים, ערבים ובריטים. במקום מוקם המפעל, וכן שכונות לפועלים.
- ב-1934 מחליטים להעביר את הפוקוס לכריית האשלג מכאן לדרום הים המלח, במקום שבו ככל הנראה התנאים טובים יותר.
- ב-1939 יוצא הספר הלבן שקורה לעצור את מכירת הקרקעות ליהודים ובניית יישובים יהודיים חדשה. משה נובומייסקי פונה לסוכנות היהודית וטוען ששטחי המפעל הם מחוץ לשטחים המוסדרים בספר הלבן, ואכן בשטח המפעל מוקם הקיבוץ "בית הערבה".
- בשטח הקיבוץ הוקמו שדות חקלאיים, בין היתר של עגבניות, והתגלה שאם שוטפים את המלח מהאדמה מתאפשרים גידולים חקלאיים איכותיים, ואפילו כאלה שמקדימים את השוק ונותנים יתרון תחרותי.
- בסופו של דבר תכנית החלוקה של 47 השאירה את המקום מחוץ לשטחי המדינה היהודית. ימים ספורים לפני הפלישה של הכוחות הירדנים ב-15 במאי מגיע נובומייסקי לטיטות הסכם עם עבדאללה על המשך פעילותו של המפעל. נובומייסקי מגיע עם טיטות ההסכם לביתו של בן גוריון, שלא מתפנה אליו שכן הוא עסוק בהכנות

להכרזת המדינה. בצאתו מבית בן גוריון נפגע נובומייסקי בתאונת דרכים, וטיטת ההסכם לא מגיעה לכדי מימוש.

- הקיבוץ והמפעל מפונה בלילה שבין ה-18 וה-19 במאי 1948, לאחר הלקח שנלמד באירוע גוש עציון ולהימנע מלקיחת אנשי הקיבוץ והמפעל בשבי. המפעל והקיבוץ נבזזים, והמפעל מספיק להתקיים.
- בתחילת שנות ה-50 נבנה במקום בית מלון ירדני בשם מלון לידו, ובו מסעדה, והיפוודרום של סוסים. המקום פורח תחת השלטון הירדני עד למלחמת ששת הימים.
- לאחר מלחמת ששת הימים המקום הופך למוקד פעילויות עוינות בזמן מלחמת ההתשה. בשנות ה-70 מחודשת המסעדה, והיא מתפקדת עד מלחמת יום הכיפורים, ומאז המקום נטוש מוזנח.

נקודת הדרכה 2: מלון קליה

- בשנת 1937 מקימה משפחת מלונאים יהודים, בשם משפחת לוי, מלון בשם מלון קליה בשטח שבו היום נמצא חוף קליה. המלון נקרא על שם המינרל קלי, שהוא שמו הגרמני של המינרל שמרכיב את האשלג.

מקור התמונה: רוני קניגסברג, מתוך אתר פיקיוויקי

- המלון הופך להיות פופולרי בקרב אצולת ארץ ישראל, ושוהים בו דמויות מוכרות כמו המלך עבדאללה, הנציב הבריטי, חיים וייצמן ועוד.
- ב-29 בנובמבר 1947, ביום שבו עברה ההצבעה באו"ם על הקמתן של מדינה יהודית ומדינה ערבית בשטח ארץ ישראל, שוהה בבית המלון קליה יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית – דוד בן גוריון. בן גוריון שומע את תוצאות ההצבעה במכשיר הרדיו בבית המלון, ובמקביל הוא שומע את קולות הצהלה והשמחה מאנשי חברת האשלג הסמוכה, והוא כותב ביומנו: "לא הייתי בין החוגגים". בן גוריון מבין שפני האומה למלחמה, ובשל כך השמחה השתלבה בחשש גדול ובתחושת אחריות עצומה. ואכן, יום למחרת פורצת מלחמת העצמאות.
- המלון שירת גם פקידים בריטיים בכירים, שהשתמשו במלון כתחנת ביניים בין לונדון למומבאי בהודו. בין לונדון למומבאי היה קו טיסה של מטוסים שנחתו על המים, והביאו את הנוסעים לבית המלון.

נקודת הדרכה 3: גלריה מינוס 430

- לא רחוק משטח מלון קליה, במבנים אשר שימשו את הליגיון הירדני לאחר מלחמת העצמאות, נותרו סדרה של מבנים שעמדו נטושים במשך שנים רבות.
- לפני מספר שנים התגייסה חבורה של אומנים מחו"ל והפכה את המבנים לגלריה לציורי קיר – גרפיטי, בהשראת מצבו של ים המלח.

נקודת הדרכה 4: חופי רחצה בצפון ים המלח

- באזור ישנם שלושה חופי רחצה פעילים, שמציעים לתיירים את חווית ים המלח, ובה את הבוץ המפורסם ואת חווית הציפה: חוף ביאנקיני, חוף קליה וחוף נווה מדבר.